

**ALGUNES APORTACIONS DE LA
DIDÀCTICA DE L'ORTOGRAFIA A
L'ESCRITURA DE TOPÒNIMS**

Ramon Bassa i Martín

Universitat de les Illes Balears

0. POT APORTAR LA DIDÀCTICA DE L'ORTOGRAFIA REFLEXIONS SOBRE L'ESCRITURA DE TOPÒNIMS?

La meva assistència a les reunions de la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, així com la meva experiència i intercanvis amb les responsables del Gabinet d'Onomàstica del Servei Lingüístic, m'han duit, des de la meva formació pedagògica, a reflexionar sobre el tema de l'escriptura o la grafia dels topònims illencs. Precisant més encara, sobre com els que escriuen els topònims els representen ortogràficament a partir de les formes orals que senten. Així, m'agradaria aprofitar l'ocasió d'aquest Seminari per presentar algunes reflexions des de la didàctica de la llengua, i en especial, des de la didàctica de l'ortografia sobre aquest tema de la representació ortogràfica i mostrar com les errades ortogràfiques no es mouen només dins l'espontaneïtat, sinó que fins i tot dins els errors hi ha un cert sistema d'errar en l'escriptura dels topònims. Errades que són fruit de les característiques fonològiques i fonètiques de la llengua catalana i la forma de representació gràfica acordada, així com degudes a factors socials que hi actuen, i a vegades, hi interfereixen.

Em situaré en el punt de vista del qui escriu, diguem des de l'experiència cognitiva, la consciència fonològica, la reflexió metaortogràfica i l'experiència gràfica d'un escriptor no experimentat en la llengua catalana que prova de representar els topònims amb l'ortografia catalana, des d'on ell parteix mentalment i intuïtiva. Si podem preveure on trobaran més dificultats aquests escriptors novells, les orientacions i normatives sobre els topònims podran ser més acurades i podran preveure millor els entrebancs ortogràfics. Per això, utilitzaré l'experiència i les aportacions que la didàctica, —i en particular les que la didàctica de l'ortografia—, ens fa.

1. QUINES SÓN AQUESTES APORTACIONS I CONCEPTES?

En les llengües romàniques ens fan notar A. Gallagher i K. Landerl (1995: 19): «la sim-

plicitat del sistema gràfic emmascara la complexitat dels procediments implicats». Aquests autors parlen del procediment o model de doble via: el model de traducció i el procediment lexical. Quan en el «sistema de codificació traduïm els segments visuals de la paraula impresa, les lletres, als segments sonors de les paraules. Utilitzem aquest procediment per llegir paraules que sabem, i fins i tot podem fer servir aquest procediment de correspondència per llegir paraules que mai no hem vistes escrites. També podem fer-ho a la inversa. *Podem pensar en una paraula que volem escriure i podem traduir de sons o fonemes a lletres*» (Gallagher i Landerl 1995: 20. La cursiva no és de l'autor). Però també, voldria remarcar com l'estructura de representació gràfica d'una llengua marca la manera d'interpretar i de codificar els signes gràfics per passar-los a lectura. No és el mateix el sistema de representació gràfica de la llengua catalana, francesa o anglesa que el de la llengua xinesa, per posar uns exemples diferenciats.

Així, els autors abans esmentats distingeixen tres fases diferenciades en el procés de l'escriptura en un sistema gràfic alfabètic: la logogràfica, l'alfabètica i l'ortogràfica. A la primera fase el desenvolupament de la lectura i l'escriptura no són paral·lels. Quan escriuen només tenen la memòria visual d'estructures gràfiques.

No obstant això, ens diuen Gallagher i K. Landerl (1995: 23): «a la segona fase hi ha un canvi que generalment coincideix amb l'inici de l'escolarització formal. En aquest estadi, seguint el model, la lectura va més enllà que l'escriptura». I és durant aquesta fase quan l'escriptura esdevé alfabètica, i «marca la introducció del so en el procés d'escriptura. En lloc de basar-se en la memòria visual de la forma gràfica de les paraules, l'escriptura segueix el mecanisme de traduir de sons a lletres».

És en aquesta fase alfabètica quan passen altres coses, «a més del domini de la segmentació de les paraules en sons i de la traducció d'aquests sons a lletres. Al final de la fase alfabètica els infants dominen les regles que governen la regularitat i la irregularitat de les paraules escrites. Aquestes regles es basen en un sistema de correspondències grafema-fonema». I afegixen una observació que crec molt important: «el coneixement sobre grafemes i fonemes és molt més sofisticat que el coneixement de sons i lletres, perquè té en compte lletres aïllades i famílies de lletres». Recordem que un fonema correspon, en cert sentit, a una unitat mínima de so, i un grafema correspon a una unitat funcional d'escriptura. És a dir, que un grafema, tant pot ser una sola lletra com un grup de lletres.

I aquí rau la dificultat cognitiva, ja que els aprenents «han de fer el pas de les associacions simples entre so i grafia al coneixement de les relacions funcionals entre grafemes i fonemes, perquè hi ha moltes més maneres de representar fonemes que no amb cada una de les 26 lletres de l'alfabet», diuen Gallagher i K. Landerl (1995: 24). I per això, les regles de correspondència fonema-grafema per a l'escriptura són molt complexes, comparades amb les regles de correspondència grafema-fonema per a la lectura. I conclouen els nostres autors: «No és pas sorprenent, doncs, que en el tercer estadi de desenvolupament l'escriptura estigui més enllà que la lectura».

Quan aquest lector aprenent arriba a expert ja té un llexicó que inclou les dades ortogràfiques, semàntiques i foneticofonològiques de cada paraula. Tot i que potser no utilitzen un procediment lexical per escriure. Potser el seu diccionari els serveix per confrontar i reconèixer paraules, però no per escriure-les, ens matisen.

1.1. Ortografia d'ús natural i ortografia de norma (o arbitrària).

1.1.1. El concepte d'ortografia natural d'Alexandre Galí.

Alexandre Galí, amb una gran intuïció didàctica, i jo diria que psicològica, va entendre i diferenciar els dos processos cognitius anteriorment descrits, entre aquest pas de la representació ortogràfica del so (que anomenà ortografia natural) al d'una representació ortogràfica del fonema (que denominà ortografia arbitrària o de norma).

Segons Alexandre Galí (1971: 13), que segueix a Th. Simon (1924), els francesos dividien l'ortografia en: *ortografia d'ús* i *ortografia de regla*. A la primera, l'ortografia d'ús, hi entra «gairebé tota la nostra ortografia, o sia, l'ús de les lletres i dels signes gràfics, tant si es basa en regles definides com si és un producte del costum». En canvi, Galí, aprofitant els conceptes anteriors de Simon basteix els conceptes d'ortografia natural i d'ortografia arbitrària. A vegades, molt esmentats en la didàctica de la llengua i de l'ortografia durant els anys setanta, però no entesos del tot.

L'ortografia natural, explica Galí, és un «procés necessari que es deriva del mateix aprenentatge de la lectura i l'escriptura» i que té «per guia una norma fonètica derivada, com ho hem expressat, de les primeres lletres» (Galí 1971: 14, la cursiva no és de l'autor). És interessant veure com aquest ús de l'ortografia natural, intuïtiva, és el que fan els adults no familiaritzats amb l'escriptura del català, i que veiem moltes de vegades a cartells i rètols espontanis que posen al nom de les seves cases, xalets, a urbanitzacions noves, que requereixen, moltes vegades, el pas per una normalització ortogràfica d'aquesta microtoponímia particular i local.

Això és així, perquè «amb ell es registren les errades gràfiques que afecten la pronúncia usual dels mots i alteren la seva integritat fonètica» ja que «pot emprar, pels sons que ha d'escriure, qualsevol lletra de la mateixa família que els representi encara que ortogràficament no hi correspongui» (Galí 1984: 165-166). És a dir, l'infant, i també l'adult no alfabetitzat en català, atribueix a l'hora d'escriure una de les grafies convencionals que coneix o que ha adquirit en el procés d'aprendre a llegir als sons de les paraules. Si ha estat alfabetitzat en castellà, les interferències ortogràfiques poden agafar grafies del castellà. Per exemple, una persona que escriu Son Rapiña, per Son Rapinya. Fet no tan estrany, ja que és freqüent veure aquest topònim quan està normalitzat, corregit amb un esprai sobre la *ny* substituïda per una *ñ*, amb una correcció que no només es mou dins el camp de l'ortografia sinó també de la ideologia monolingüista espanyola. Em contava Emilia Ferreiro que els mexicans quan veuen escrit *Méjico*, molts d'ells encara hi veuen l'empremta del “colonitzador”, que els marca el seu poder i els canvia la grafia *x*.

Cal no confondre l'adjectiu *natural* que s'aplica a l'ortografia —que al cap i a la fi, és un acord social convencional— en el mateix sentit que l'usa Freinet quan parla de mètode natural i que és diferent. El mateix Galí (1984: 162) ens explica el sentit que dona al terme *ortografia natural*: «Se'ns venia a dir que aplicar el mot natural a l'ortografia era quelcom contradictori, però no es tenia en compte que en el nostre concepte, el mot natural marca els límits de l'arbitrarietat en què es troba el fet ortogràfic. El mot natural vol dir permanent, inviolable. El que no supera aquesta etapa de formes estructurades permanents, no té encara

plena existència gràfica, no ha assolit del tot la vida primària, natural, del llenguatge escrit, damunt de la qual s'apliquen els refinaments arbitraris pròpiament ortogràfics.»

1.1.2. *Grafia segura. Concepte*

Quan l'infant entra dins la fase alfabètica de l'escriptura es troba amb una sèrie de grafies que li són insegures, és a dir, que dubta sobre com escriure-les, o opta per una representació errònia. El mateix acostuma a passar-li a un adult no alfabetitzat en la llengua catalana

Diem que una grafia és **segura** per a l'escriptura quan només té un so per a la seva representació ortogràfica. (A aquelles lletres que només tenen una representació gràfica per escriure cada so).

També es poden trobar amb una representació inequívoca dins de la matriu sil·làbica.

Vegem-ne un exemple simplificat de les set posicions més destacades del fonema [f] quan és pronunciat, i que la seva representació ortogràfica és la pròpia d'una grafia segura. Cal dir que les posicions d'un fonema dins la matriu sil·làbica poden ser moltes més, per exemple J. Carreras i J. Comes (1989) en proposen dotze de possibles, altres autors en proposen més, però a efectes de claredat didàctica, hem partit de la matriu que elaboraren M. Mata i J. M. Cormand (1974), tot i que no abasta tot el camp fonètic.

[f] —————> f

Consonant f	Posició	
Formiga	cV-	Inicial
Estufa	-VcV-	Intervocàlica
Desfer	-c CV-	després consonant
fred / flor	Cl/rV-	davant consonant líquida
Bolígraf petit	-Vc/C	davant de consonant
Bolígraf	-VCc	final simple
golf - triomf	-V(c)C(c)	final compost

C (qualsevol consonant); c (consonant estudiada); V (qualsevol vocal)

També són grafies bastant segures la [m], o la [n], ja que no acostumen a tenir gaire variació en la parla en les diferents posicions sil·làbiques.

Algunes vocals són més segures per escriure que d'altres, així la grafia *o* és una grafia segura a Mallorca, tret de la comarca de Sóller, on la *o* àtona es pronuncia *u*, o els casos com *cosir* o *bullir* en els pobles on es pronuncia *cusir* i *bullir*. Però a la resta de les altres illes és una grafia insegura en posició àtona.

Quines grafies seran més fàcils d'escriure?

Pel que fa a les vocals, evidentment, seran les vocals en posició tònica les que tendran menys dificultat. També dependrà de la parla local i del territori del domini lingüístic. Així,

la [ə] vocal neutra a determinats pobles de Mallorca pot ser tònica, com a la paraula pagès, i en canvi a Lloseta o Alaró es pot pronunciar com a [ɛ] e oberta.

Vocals	Exemples
a (tònica)	Artà
e oberta (àtona) / e oberta (tònica)	Ruberts
o tancada / o oberta (tònica)	Sóller
u (tònica)	Muro

El grau de dificultat de les consonants dependrà de la posició que ocupin dins la matriu sil·làbica i la tira fònica. Així, a trets generals, ens trobam:

Consonants més segures	Exemples
f	Felanitx
m	Manacor
n	Mancor
p (posició no final)	Palma
t (posició no final)	Artà
b (posició no final)	Biniaraix; Ruberts
v	Valldemossa
ny	Bunyola
l (excepte grup al-)	Cala Blava; Palma

1.1.3. Grafia insegura. Concepte

Anomenarem grafies insegures a aquelles que tenen més d'una representació gràfica per a cada so. Un dels exemples més clars és el so [s] que pot ser representat per les lletres *s*, *c*, *ss*, *ç* i a vegades *x*.

So: [s]

Grafies que el representen:

S	SS	Ç	C	X
sopa			ceba	
-	carabassa	peça	ocell	auxili
ansa		cançó		
escola				
-				
pas		llaç		
pals		març		

Pel que fa a les consonants, vegem alguns exemples de grafies insegures i com es posa de manifest a l'hora d'escriure els topònims. Com altres vegades, la dificultat també va lligada a la posició dins la matriu sil·làbica.

Grafia insegura. Consonants	Alguns exemples d'errades en els topònims
-ss- s / c	Valdemosa (Valldemossa) Senselles (Sencelles)
ç	Single des Morro (Cingle des Morro) Santa Ponsa (Santa Ponça) Pollensa (Pollença)
-r	Pou d'en Fornés (Forners)
ll (especialment amb la iodització)	Es Camp de ses Beies
x	Semena (Xemena)
z	Ca n'Alzamora (Ca n'Alsamora)
ix /x	Son Mox (Son Moix)
ge /gi	Es Safaretxet (Es Safareget)
je / ji	Bújer (Búger)
ca / q /qu	Escar de sa Tale que (Escar de sa Taleca) Es Ban que let (Es Bancalet). Es Cuatre Cantons (Es Quatre Cantons-Manacor). Son C ortera (Son Quartera). Can C aleu (Can Queleu- Santa Eugènia)
l (al grup al-)	Aucanada (Alcanada) Aubarca (Albarca)
-ig / tx	Serradell de Capaput x (Serradell de Capapuig). Turó des Sat x (Turó des Saig-Manacor). Andraig - Andrait x (Andratx)

2. TIPOLOGIES D'ERRADES D'ORTOGRAFIA NATURAL QUE PODEM TROBAR A LES REPRESENTACIONS GRÀFIQUES DE LES LLETRES

També a l'hora d'escriure es poden trobar diverses tipologies d'errades principals en l'ortografia.

Les principals tipologies A. Galí (1971) les agrupa de la següent manera:

- Errades per omissió, repetició i transposició de lletres. Galí ens posa exemples d'aquestes supressions i afegitons: «Són exemples de transposició: *prota*, per *porta*; *talua*, per *taula*. Ídem d'omissió: *cata*, per *canta*. Ídem d'alteració: *gust*, per *just*; *danda*, per *banda*. Ídem d'addició: *portatava*, per *portava*; *penesen*, per *pensen*».

- b) Alteració de signes senzills inequívocs. Com *acada*, per *acaba*; *jos* per *gos*.
- c) Alteració dels dígrafs inequívocs *gue*, *gui*; *que*, *qui* (accentuats); *ny* i *ll*; *rr* entre vocals. I escriure *guent*, per *gent*, *acella*, per *aquella*. O *rric*, per *ric*. No seria errada d'ortografia natural sinó d'arbitrària escriure *ui*, per ull. (Galí 1984: 167; Galí 1971: 18).
- d) Mala separació de mots. O sigui, enganxaments i trencaments de paraules. No es compten com a errades d'ortografia natural ni els pronoms sufixos ni els mots compostos.

Per a Galí (1971: 19-27), les errades dels dos primers tipus poden provenir: d'insuficiència de lectura; de defectes d'articulació o elocució, orgànics o funcionals; de causes generals d'ordre psicològic o fisiològic; de mals costums en el parlar. En el cas c), Galí (1971: 22) pensa que «pot ser que el mètode d'ensenyament de la lectura i la manera de presentar el problema d'aquests dígrafs contribueixin a retardar o avançar llur adquisició gràfica». Pel que fa a la mala separació de paraules, Galí veu com correspon a un altre tipus de problema «que només s'adquireix per la tècnica gramatical», és a dir, no correspon tant al camp fonològic com al gramatical.

Vegem alguns exemples de les quatre tipologies d'errades en els topònims:

Tipus d'errada	Exemple d'errada
1. Omissió	1. Es BØuet de na Xemena (Es Bouet de na Xemena) S'AudienciØ (S'Audiència) Sa ØBufera (S'Albufera) S'AØjub (S'Aljub)
Addició de lletres	Andraitx (Andratx) Ses Penyes Rotges (Ses Penyes Roges)
2. Alteració de signes senzills inequívocs	2. Bellvenet (Bellveret) S'Antigor (S'Altigor) Es Banc d'Ervissa (Eivissa)
3. Alteració de dígrafs inequívocs	Punta de s'Aguia (Punta de s'Agulla) Punta de s'AguØa Son GuiØem (Son Guillem) Font dets Ogers (Font des Oguers)
4. Mala separació dels mots	Portossaler (Porto-salè)

La classificació dels errors ortogràfics que proposen A. Camps *et al.* (1989: 102-103), no gaire diferent conceptualment de la de Galí, és la següent:

1. Errors amb una dominància fònica (també anomenats extragràfics; a causa d'una mala pronúncia):

- Omissió (finestøa). Adjunció (dribuix). Confusió (mermell).
2. Errors amb una dominància grafofònica:
 - a) Amb canvis en el valor fònic resultant: goc/probesa
 - b) Sense canvis en el valor fònic resultant: ome /jeni.
 3. Errors amb una dominància morfològica (afecten al sistema morfosintàctic): **se n'angat/ una lefan/ abressada/ ambarcar.**
 4. Errors relatius als homòfons (poc rendible en català).
 5. Errors referits al sistema no-alfabètic: majúscules, puntuació, apòstrofs.
 6. Errors no explicables per cap dels sistemes anteriors.

També cal tenir en compte les interferències lingüístiques d'una altra llengua (castellà, anglès...), algunes de les quals han quedat fins i tot incorporades a determinats rètols no normalitzats de les Illes. Així:

Alcudia
 Santa María
 Santa Eugenia
 Artá
 Son Españolet
 Son Español
 Bungalow Parks
 Aquapark
 Sometimes
 Ambassador park i Palm gardens (Hàbitat Golf Santa Ponça).

2.1. Ortografia de norma o ortografia arbitrària

L'ortografia arbitrària segueix la normativa i correspon a una etapa en la qual ja es domina el sistema ortogràfic i on només el so l'element usat.

Aquest ús més de grafema-fonema es transforma segons els estudis de Galí (1971; 1984) en la següent gradació de dificultat, de més fàcil a més difícil per a l'escriptura:

- Grafies *b + l o r*
- Femenins i finals neutres
- Plurals
- Grafies que es resolen per derivació o alternança, com *porter* de *porta*; *nevar* de *neu*
- Sons equívocs inclassificats, com la *b* de *baró*
- Grafies *m, n + consonant*
- Apòstrofs
- Grafia dels sons *x, g, j* i dígrafs amb els quals són continguts o pels quals són suplerts
- Grafies lligades als sons [s] i [z]: *s, ss, c, ç, z* i dígrafs *ts, tz*
- Pronoms febles
- Verbs en infinitiu, pretèrit i gerundi

- Accent i dièresi
- Ús de la *h*

No és estrany que després pugem trobar exemples documentals de vacil·lacions ortogràfiques en topònims, i que es reflecteixen en les recerques que fan els estudiosos a l'hora de consultar documents antics amb diverses formes d'escriure el mateix topònim, que marquen l'evolució històrica i les vacil·lacions fins a trobar una forma fixada. Així, a les comunicacions de diferents Jornades d'Antroponímia i Toponímia trobam exemples de vacil·lacions ortogràfiques.

Per exemple, al terme de Valldemossa, segons la documentació trobada per Magdalena Capó (2005):

- Sa Baduia: Sa Abaduia / Baduya / Sa Beduia.
- Es Cairats: Es Caierats / Escaierats / Escairats.

O al terme de Sóller, uns exemples trobats per P. Pérez (2004):

- 1232- Alqueria d'Almellutx, Almelug, Almallutx, Dalmelutx
- 1232- Montnaber / Mutnabar / Muntnabar.
- 1232- Rafal Calobra, Colabra, Colobra
- 1232- Cosconar, Caxconar, Coxconar
- 1300- Carrer de Malcuinat, Malcuynat
- 1306- Lloc de Binirrossi, Benirrossi, Beniroci, Benirozi.

3. CRITERIS OFICIALS

Els criteris oficials sobre la normativa en l'escriptura dels topònims, els marca (o els hauria de marcar) l'Institut d'Estudis Catalans, després d'escoltar els especialistes en la matèria.

Qui acostuma a marcar aquesta normativa, però, són les instàncies polítiques, mitjançant la legislació que determinen (o haurien de determinar) a partir de l'assessorament dels tècnics de les principals institucions lingüístiques del nostre petit país, com l'Institut d'Estudis Catalans o les diferents universitats i els seus departaments de filologia catalana, com és el cas de les Illes Balears.

3.1. La normativa legal

La normativa legal sobre els topònims de les Illes Balears ve marcada en primer lloc per l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears (1983) on diu que:

«Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana.»

«Que correspon al Govern de la Comunitat Autònoma, d'acord amb l'assessorament de la UIB, determinar els noms oficials dels municipis, territoris, nuclis de població, vies de comunicació interurbanes en general i topònims de la Comunitat Autònoma. Els noms de les vies urbanes han de ser determinats pels ajuntaments corresponents, també amb l'assessorament esmentat, donant preferència a la toponímia popular tradicional i als elements culturals autòctons.»

«La denominació de la comunitat autònoma és ILLES BALEARS».

També la Llei de normalització lingüística de les Illes Balears, aprovada pel Parlament de les Illes Balears el 29 d'abril de 1986, incideix en el mateix sentit. Així, l'article 14 diu:

«1. Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana.[...]

3. Aquestes denominacions són les legals a tots els efectes i la retolació ha de concordar amb elles».

També recomanem la lectura del decret 36/1988 (de 14 d'abril) pel qual es publiquen en el BOCAIB les formes oficials dels topònims de les Illes Balears.

La UIB, encarregada d'assessorar en matèria de llengua catalana, també compta amb un Gabinet d'Onomàstica que pertany al Servei Lingüístic de la UIB i és l'encarregat d'assessorar sobre toponímia i antroponímia i també s'encarrega de resoldre els dubtes plantejats, a més d'organitzar cada any unes jornades d'antroponímia i toponímia per donar a conèixer tots els treballs que s'estan fent sobre toponímia, així com un seminari de metodologia de recerca.

En definitiva, el Gabinet d'Onomàstica investiga, assessora i difon la toponímia referent a les nostres illes i també emet informes sobre alguns topònims que han estat polèmics i que ens han demanat fer un estudi exhaustiu. El nostre informe ha de passar per la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic, competència del Departament de Filologia Catalana, que ha de donar el vistiplau a l'informe efectuat.

Dins aquest sentit divulgatiu i informatiu, el juliol de 2006, la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans a través de la Comissió de Toponímia de Catalunya creen un grup de treball per elaborar aquests criteris, coordinat per Joan Anton Rabella, i editaren uns *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal*. En aquest útil i didàctic opuscle ens diuen que: «La forma ortogràfica –inclosos els noms dels municipis i dels nuclis de població (ciutats, viles, pobles i llogarets)– s'estableix a partir de la pronúncia genuïna actual i d'acord amb la documentació més antiga quan hi ha vacil·lacions gràfiques o dificultat per a determinar la forma correcta, sobretot en els casos de neutralització fonètica».

I afegeixen:

«Generalment, la solució històrica coincideix amb la forma viva, però, quan l'evolució ha allunyat el nom del seu origen (és a dir, que hi ha hagut canvis en el nom que no corresponen a vacil·lacions gràfiques), s'ha respectat la forma evolucionada i actual». I posen l'exemple de **Santa Linya** (*les Avellanes i Santa Linya, Noguera*) «encara que originàriament no hi havia cap **santa**, sinó que prové d'un **saltus Licinae** o **Ilicinia** ('bosc del Licínia' o 'bosc d'alzines')». (Generalitat de Catalunya 2006: 4).

Cal fer notar que «es manté l'anomenat article **salat (es, sa, ses, s')** amb minúscula inicial a l'àrea en què encara es conserva viu (entre l'Alt Empordà i la Selva), mentre que l'escrivim amb majúscula inicial i aglutinat en les zones en què ja no es fa servir en la llengua viva:

- **S'Encalladora** (*illot, Cadaqués, Alt Empordà*)
- **Sa Llapissada** (*platja, Blanes, Selva*)

Però:

- **Sarroca de Bellera** (*municipi, Pallars Jussà*)
- **Sescorts** (*orònim, Matadepera, Vallès Occidental*).
(Generalitat de Catalunya 2006: 5).

3.2. La normativa ortogràfica adoptada per la Comissió Tècnica de Llengua del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears. Criteris

La Comissió Tècnica de Llengua del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears ha seguit els criteris esmentats anteriorment pel que fa a l'escriptura dels topònims, estudiant en unes reunions periòdiques, la casuística específica dels casos concrets i/o dubtosos.

La base dels criteris que s'han tengut en compte ha estat la següent (vegeu: Aguiló, C.; Miralles, J. 2004: 415-422):

«1. *L'etimologia*. Davant dues variants genuïnes amb la mateixa freqüència d'ús donam preferència a la més acostada a l'etimologia: *s'Illa Gavina* i no **s'Illa Divina*.¹

2. *La tradició escrita*. Una llarga tradició escrita pot fer prevaler la forma culta enfront de la popular, per exemple *s'Almunia* i no **sa Munia, Ruberts* i no **Roberts*.

3. *L'adequació amb la forma viva*, fins i tot en aquells casos en què la tradició escrita és poc o gens coneguda popularment: *Sobrevell* (d'acord amb la forma actual) i no **s'Alberg Vell* (forma restaurada); *ses Truqueries* i no **ses Tres Alqueries*.

4. *La identificació amb el referent*. Si hi ha dues variants de topònims descriptius igualment genuïnes, donarem preferència a la que s'acosti més a la realitat física de l'indret: *ses Coves d'en Berenguer* (són dues coves juxtaposades) i no **sa Cova d'en Berenguer* (tot i que hi ha gent que ho diu així).

5. *L'homologació a tot el domini lingüístic*. Els topònims que contenguin formes ioditzants, posem per cas, han de ser tractats tenint present que el fenomen no és exclusiu de les Balears.

6. *La popularitat del topònim*. Cal donar prioritat a la forma més popular sempre que aquesta sigui genuïna. A Cabrera, per exemple, serà preferible *s'Illa des Conills*

¹ L'asterisc que precedeix algunes formes indica que no són les adequades.

(coneguda majoritàriament amb aquesta denominació) a **sa Conillera* (variant d'ocurrència esporàdica).

7. *Els hipocorístics i els malnoms*. Es manté la forma popular dels hipocorístics: *Norat, Tomeu, Toni i Xesca*. La grafia dels malnoms es regeix per la normativa: *Can Roget* i no **Can Rotget, Can Perelló* i no *Can Pereió, Ca n'Apol·lònia* i no **Ca na Peloni*. »

Són excepcions:

- els casos que s'allunyen massa de la pronúncia usual: *Can Pevora* i no **Can Pólvora, Can Pascolí*, i no **Can Pasqualí, Can Guergori* i no **Can Gregori, Can Tevet* i no **Can Teuet*.

- els casos que poden induir a confusió: *Can Beia* i no **Can Bella*.

8. *La consciència culta*. Quan un element d'un topònim pot ser sentit com a vulgar per altres parlants del mateix lloc, que usen el mot en altres contextos, elegirem la forma culta, encara que a través dels reculls només apareixi la popular: *sa Pedrera Blanca* i no **sa Predera Blanca*.

9. *El valor testimonial*. Si el nom en qüestió constitueix un exemple aïllat o especialment valuós d'un determinat canvi lingüístic, l'escriurem d'acord amb la seva forma popular: *la Malè*, i no **la Malesa*.

Aquests criteris s'aplicaran als usos formals diversos, orals i escrits, en què apareix la toponímia –retolació, cartografia, ús administratiu– i es poden resumir indicant que els topònims es regeixen per la normativa general, tenint en compte però els casos especials en què hi ha formes amb molta tradició escrita,² les formes dialectals amb una extensió general (que no poden ser considerades localismes fonètics)³ i els hipocorístics i malnoms» (Aguiló, C.; Miralles, J. 2004).

Cal dir que aquestes normes acordades per la Comissió també han tingut en compte els fenòmens lingüístics «que abasten tres camps gramaticals: fonètica, morfologia i lèxic». En el camp de la fonètica és on trobam més detallats els criteris que s'aplicaran per a l'ortografia dels topònims pel que fa a: afèresi, africació / fricativització, assimilació, canvi de líquida i/o nasal en segment inicial, desplaçament d'accent, diftongació de la [o] inicial en síl·laba lliure, dissimilació, ensordiments, epèntesi, esdrúixoles en –ia (supressió de la vocal final), inflexió vocàlica, iodització, labialització, metàtesi, monoftongació i una dotzena més de fenòmens.

Deix als especialistes en filologia, l'anàlisi de les solucions proposades. En general, segueixen els criteris de la normativa, pot ser en algunes excepcions, com en el cas del fenomen de la iodització, al proposar escriure *Can Beia* i no *Can Bella**, per ser «b) casos que poden induir a confusió» (*Ibid ant.* 2004: 416), des d'un punt de la didàctica de l'ortografia semblaria més adient optar per *Ca n'Abella** (forma no proposada), ja que embulla molt a l'escriptor i al lector novell trobar dues maneres de recomanar escriure el mateix fenomen: «*s'Ullastre Verd* i no **s'Uiastrastre Verd*» (*Ibid ant.* 2004: 418), —al menys a l'escola, es reco-

² Al Principat, per exemple, *Castell de l'Areny* en lloc de **Castelldalareny* (Kastro Adalasingo).

³ (MANCA LA NOTA)

mana usar una sola forma— i la resolució es converteix en una grafia insegura. Tot i que en aquests casos les normes acordades per la Comissió segueixin el criteri de la popularitat del topònim i de «donar prioritat a la forma més popular sempre que aquesta sigui genuïna», els didactes trobam millor tenir una sola forma d'escriptura de l'ortografia.

4. REFLEXIONS FINALS

Per tant, cal preveure que l'ortografia de determinats mots troba una forma de representació intuïtiva que segueix la tipologia que en didàctica s'anomena de l'ortografia natural. Per tant, si els que elaboren les normes tenen en compte aquestes formes de representació espontània, poden preveure millor les estratègies per corregir i donar coherència al sistema ortogràfic, per tal que respecti la normativa al màxim de les seves possibilitats.

Per acabar, podem concloure que:

1. L'ortografia és un fet complex, fruit de l'evolució històrica de la representació escrita de la llengua i de les solucions que s'han anat trobant i acordant.

2. En la fixació ortogràfica d'una llengua intervenen factors lingüístics, fonètics, etimològics, però també factors sociopolítics.

3. Des d'un punt de vista didàctic cal que la representació ortogràfica segueixi un model **coherent** i **unificat** per a tot el territori d'una llengua.

4. Per tal de poder seguir l'evolució històrica de l'ortografia —i de la parla— són necessaris i útils els estudis documentals sobre l'evolució gràfica dels topònims, ja que són uns dels restes més fossilitzats de la llengua. Per tant, convé no negligir aquest camp d'estudi.

5. Queden qüestions sobre els criteris de representació ortogràfica dels topònims que caldria aprofundir més, des d'un punt de vista didàctic. Per exemple, la qüestió de la iodització: grafia *i* / *ll* (*Can Beia* / *Ca n'Abella*), grau d'adequació a la forma viva per trobar una normativa no variable i adaptada al grau d'ús del topònim. A l'hora de presentar al gran públic una normativa per a l'escriptura del topònims, s'ha d'anar alerta a dobles instruccions, a dobles resolucions, que el confonen, ja que la tendència dels usuaris és esperar que funcioni una norma unificada de representació d'una grafia, que s'embulla més quan més diferent és la parla dialectal i local amb la representació estàndard.

6. És altament convenient la creació d'equips multidisciplinars (lingüistes, geògrafs, historiadors, etc., fins i tot, d'especialistes en didàctica de l'ortografia) a l'hora d'estudiar i acordar criteris ortogràfics, per enriquir els punts de vista.

7. Promoure l'edició d'aplecs de normativa sobre l'escriptura de topònims, recomanacions, les solucions ortogràfiques més adients a la normativa, etc., per a orientació del gran públic i de determinades entitats no especialitzades en filologia.

Esper que aquestes breus reflexions a partir d'un enfocament, més des de la didàctica de l'ortografia que d'altre camp, puguin contribuir a trobar les solucions de les representacions escrites dels topònims, que les ajudin a fer més clares i entenedors, i a prevenir, ben anticipadament, possibles resolucions quan hi hagi el perill de presentar confusions, al temps que ens ajudi a entendre on pot haver més possibilitats d'equivocació per part d'un escriptor inexpert o d'un retolador espontani que ignora la normativa lingüística.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA SOBRE EL TEMA

AADD. (1991): *Actualització de les proves d'ortografia de La mesura objectiva del treball escolar d'Alexandre Galí*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.

AGUILAR MEDIAVILLA, E. M.; SERRA RAVENTÓS, M. (2004): *A-RE-PA. Anàlisi del retard de la parla; protocols per a l'anàlisi de la fonètica i la fonologia infantil*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

AGUILÓ, C.; MIRALLES, J. (2004): «Transcripció i normativització toponímica». A: *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: UIB. Pàg. 415-422.

ARTICLES de didàctica de la llengua i de la literatura, A3 (gener 1995): «L'ensenyament de l'ortografia». Barcelona: Graó.

ARTICLES de didàctica de la llengua i de la literatura, 40 (juliol-agost 2006). Barcelona: Graó.

BASSA i MARTÍN, Ramon (1998): *Mòdul 4. El llenguatge escrit (comprensió i expressió escrites)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

BASSA i MARTÍN, Ramon; MIR JAUME, Adriana; PLANISI GILI, Hermínia (2006): *Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic.

BOSCH, Laura (1987): *Avaluació del desenvolupament fonològic en nens catalanoparlants de 3 a 7 anys*. Barcelona: ICE de la Universitat de Barcelona.

- CAMPS, Anna (1989): *L'ensenyament de l'ortografia*. Barcelona: Graó.
- CAPÓ JUAN, M. Magdalena (2005): «La toponímia de Valldemossa. Propostes etimològiques per a tres topònims». A: *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic, pàg. 141-153.
- CARRERAS, J.; COMES, J. (1989): *Fonètica catalana*. Barcelona: Teide.
- CODINA, F. ; FARGAS, A. (1988): *Proposta de classificació del errors d'ortografia*. Vic: Eumo.
- CORMAND, Josep M. (1983): *Les lletres de colors*. Barcelona: Casals.
- GALLAGHER, A.; LANDERL, K. (1995): «Fases en la adquisició del saber ortogràfic». A: *Articles de didàctica de la llengua i la literatura*, A3. *L'ensenyament de l'ortografia*, (gener 1995), p.19-28.
- GALÍ, A. (1971): *L'ensenyament de l'ortografia als infants*. Barcelona: Barcino.
- GALÍ, A. (1984): *La mesura objectiva del treball escolar*. Vic: Eumo.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006): *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans. Comissió de Toponímia de Catalunya. (Papers de la Comissió de Toponímia; 1).
- MATA, Marta; CORREIG, MONTSERRAT; Cormand, Josep M. (1974): *Quadres de fonologia catalana per a l'ensenyament de la lectura i l'escriptura*. Barcelona: Bibliograf.
- MATA, Marta; CORREIG, MONTSERRAT; Cormand, Josep M. (1979): *Programa Lletra per lletra. Llibre del mestre. Bases per a una didàctica de la lectura i l'escriptura*. Barcelona: La Galera.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (2006): «L'article en el topònims: teoria i pràctica». A: *Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic, pàg. 65-89.
- PÉREZ i PASTOR, Plàcid (2004): «Un recull dels genèrics i topònims més antics de la Vall de Sóller (1232-1350)». A: *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic, 2004, pàg. 203-212.
- PLANISI, Hermínia (2006): «La normalització en la toponímia». Palma: Universitat de les Illes Balears. Curs d'estiu de la UIB: *Geografia i Toponímia*.

- RABELLA I RIBAS, Joan Anton (2006): «Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal». A: *Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística (2005)*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic, pàg. 27-52.
- SEGARRA, Mila (1985): *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- TEBEROSKY, Ana (1992): *Aprendiendo a escribir*. Barcelona: ICE de la UB/Horsori.
- TEBEROSKY, A., SELLALES, R. (1987): «L'aprenentatge inicial de l'ortografia». A: *Butlletí dels Mestres*, 216 (maig-juny 1987), pàg. 9-16.
- TEBEROSKY, Anna; ARDOSÓ, Beatriz (Coord.) (1988): *Psicopedagogia del llenguatge escrit. Documents de classe*. Barcelona: Publicacions de l'Institut Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona.